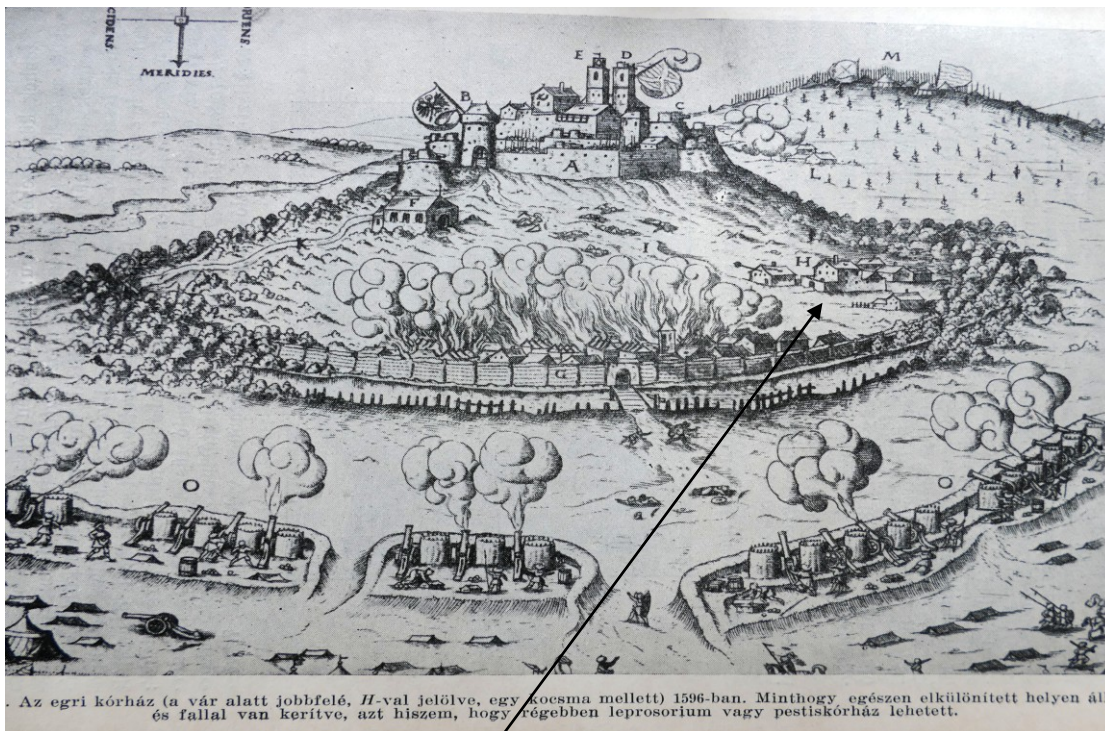

Tallózás Eger orvostörténeti múltjában

in memoriam Ringelhann Béla M.D., PhD., D.Sc. (1917 február 19 - 1999 április 15)

„Summáját írom Egör várának...” / Tinódi Lantos Sebestyén

Szülővárosa orvostörténetét legintenzívebben Ringelhann Béla kutatta, nevéhez fűződik a *Schola Medicinalis Agriensis* működésének és Markhót Ferenc szinte teljesen elfeledett munkásságának feltárása. Ezért kívánatos, hogy emlékének tisztelegve felelevenítsük Eger orvostörténeti emlékeit. További négy esemény is indokolja ezt a történeti áttekintést: 1) Az 1793-ban megnyílt Líceum volt az ország első egyetemi képzésre alkalmas épülete, 2)

1. ábra: Eger középkori ispotálya (egy leprosorium vagy pestiskórház?) Abraham Ortelius 1596-ban készült rézmetszetén (Magyary-Kossa után: III:478)

feltehetően az irgalmasrendi kórház az újkor első hazai betegellátásra alkalmas intézménye, 3) az egeri orvosi iskola az újkor első akadémiai jellegű hazai orvosi egyeteme és 4) az Irgalmasrend gyógyszertára volt az első hazai kórházi patika.

Eger kórházairól és ápoló rendjeiről a középkorban nem maradt feljegyzés s arról sem, hogy az egykor mocsaras környéken (amely égerfáiról Eger valószínűleg a nevét kapta), volt-e malária.

XI-XII. században a pogánylázadás (1046) után több hullámban úgynevezett latinusok, vallón eredetű telepések költöztek be városunkba ¹. A tatárok kivonulása után pedig francia és olasz, majd a törökök kiűzése (1687 december 17.) után német, szerb (rác) és

orthodox görög telepések érkeztek a városba, de érdekes tény, hogy Eger visszavétele után a török lakosság egy része, pl. a Hamza-család is itt maradhatott (Kaiser és Szabó 2003:20).

A tatárdúlás (1241) előtt 1150-ben létezett már Egerben egy Szt. Jakabról elnevezett rendi ispotály³, de erről csak egy 1240-es pápai levél tanúskodik, amelyben IX. Gergely megerősíti II. Kilit (II. Cletus) egri püspök intézkedését az egri ispotály eredeti rendeltetésének visszaadásáról. Ez a tatárjárás után II. Kilit püspök uralkodása alatt újraépített középkori ispotály 1591 után a 91 éves török uralom alatt valószínűleg nem működött vagy elpusztult². Ennek azonban ellentmond egy 1596-ban, Eger várának második török ostromáról készült rézmetszete (1/a. ábra), amelyen a középkori ispotály (pontosabban a „Spittal-kirch“, a fametszeten H-val jelölve) továbbra is fel van tüntetve (1. ábra). Ez az Apponyi-gyűjteményben talált Abraham Ortelius (1527-1598) „Theatrum Orbis Terrarum“ c. atlaszának metszete szerint tehát még állhatott az ispotály is, a vár alatt keleten, egy kisebb kocsmá mellett, a Cifra-malomhoz vezető utcában, ahol később a Verbung-ház állott és egy elemi iskola volt. Az 1596-os térképen látható épület (a „Spittal-kirch“) az Eger-patak baloldalán a Cifra-kapu mellett a Szerviták mai templomának helyén állott. Így feltételezhető, hogy maga az ispotály is ennek közelében lehetett (lásd: „Ware Contrafactur der Vestung Erla in Ungern ... von der Türkcen belagert“. Anno 1596; Breznay II. 37-38). Mivel az épület teljesen elkülönítve állott és fallal volt körülvéve, Magyary Kossa (III: 478) feltételezte, hogy ezen a helyen valamikor egy leprosorium vagy később egy pestiskórház állhatott. Így talán feltételezhetjük, hogy az 1200-as évektől a török hódoltság koráig (1596-1687), ha megszakításokkal is, de biztosították a szegények és a betegek menhelyi ellátását.

Nem ismeretes, hogy volt-e a középkorban hazánkban is az endémiás anyarozs-mérgezés, az ergotizmus (Szent Antal tüze) kezelésére alapított antonita kolostor Egerben⁴. A szétdúlt város újraépítése 1248-ban elkezdődött, de az egészségügyi viszonyok már a mohácsi vészt (1526) követő interregnumban is siralmas állapotban voltak, mivel akkor a város a kettős királyság (Zápolya és Ferdinánd) éveiben többször gazdát cserélt. A Balkánról betelepült török családok között öröklött thalassémia előfordulását Ringelhann Béla írta le 1976-ban és 1993-ban). Szomorú tény, hogy a török idők alatt a tábori sebészek és borbélyok rendre eltűntek és helyüket a kuruzslók foglalták el⁹. Az orvoshiány azonban nyomasztó volt már 1560 körül is. Verancsics Antal (1560-1573) egri püspök testvére megbetegedésekor Lőcse városához fordult segítségért, hogy küldene orvost Egerbe, mert ott nincs képzett orvos: „Domino autem doctori erimus ea gratitudine, quae et suo merito, et personae nostrae conguerit“. ELőször Rákóczi Zsigmond várkapitány regnálása alatt találunk az egri várban „rendes orvost“¹⁰.

Tanult orvosra pedig igen nagy szüksége lett volna Eger városának. A tatárvész után hamar betört a pestis vagy a „keleti vész“, és attól kezdve minden században háromszor-négyszer pusztított a döghalál a városban, a XVIII. században 1708-ban, 1713-ban, 1738 és 1742 között és utoljára az 1756. 1761., 1770. és az 1786. évben. Szerencsére ezek közül csak az 1708/1709-es pestisjárvány követelt nagyobb áldozatot, amint arról Bercsényi levele beszámolt a nagy fejedelemnek. Magisztrátus és Erdődy gróf püspök elrendelte, hogy a városkapun csak a „Militia“ által vizsgált egyének jöhetnek be, azokat a hóstyái lakosoknak elszállásolni nem szabad és a városi polgárok is csak engedéllyel léphetnek be, ha tíz

napnál hosszabb időt töltöttek más a járványtól sújtott vidékeken. Folyamatosan ellenőrizték a vendéglőket és kijejltek a mai Hatvani és Kisasszony temetőt a pestis áldozatai számára. A pestises betegeket a püspök egy külvárosi házban berendezett lazarétumba szállította, a meggyógyult betegeket pedig az egyházi birtok külső, Allodium-nak nevezett házában helyezték el. A város a pestisjárvány idejére négy külön díjazott seborvost („quattor Chirurgus Sallariatis”) és 14 férfit alkalmazott a fertőzöttek szállítására és a halottak eltemetésére; a beteg- és hullaszállítók a régi városház épületében teljesen elkülönítve éltek. A döghalált 1742-ben hivatalosan is megszűntnek nyilvánították, de öt hónappal később a pestis annál nagyobb erővel tört be a városba és csak 1743 tavaszán vonult tovább. Az ismételt pestisjárványok által elért nyájimmunitásnak hála az utolsó pestishullámok már nem szedtek annyi áldozatot, mint a középkor végén és a korai újkorban. Breznay (II: 49-51) felmérése szerint az 1740-es járvány 400 egri lakos életét követelte, azaz a kb. 8000 lélekszámú város mintegy 5%-a lett a járvány áldozata. Máshol, így Vácott vagy Késmárkon a mortalitás ennek többszöröse volt.

Miután I. Lipót császár 1688-ban Egert szabad királyi várossá tette, megindulhatott a város betelepítése és a 413 jórészt rombadőlt ház felépítése. Az egri vár szerencsésen túlélte I. Lipót erődrombolási hullámát.

A török kiűzése után – úgy tűnik – a középkori ispotály évtizedeken át használatlanul állott, tehát nem pusztult el a török uralom alatt. Erre utal egy tanácsi végzés, amelyben 1786-ban a „Régi Város Ispotály házát Rubini Lőrincznek kiadták évi 30 Forintokért”. (idézi Breznay Imre (1933, II: 38). Egy évvel később ez a *xenodochium* a latin nyelvű szerződésben már mint „katonai kórház” (?) szerepel: “Penes Domum Militarem Xenodochialem existentem Civitatis Domini in arendam dedit...” (u.o., II. 38).

A Rákóczi szabadságharc idején 1705-ben Egerben szerkesztették, bár nyomda híján nem itt nyomtatták az első magyar hírlapot, a *Mercurius Veridicus*-t (magyarul az „Igazmondó Merkuriuszt”). A Rákóczi szabadságharc idején elindul az egészségügy fejlesztése és röviddel ezután megnyílik Eger első jezsuita és rendi gyógyszertára a misericordiánusok kórházában (Ringelhann, 1960, ábra). Az új, eleinte császárhű Telekessy István püspök 1705-től a szabadságharc oldalára állt és mint a legmagasabb rangú egyházi vezető, 1707-ben az ónodi országgyűlésen aláírta a Habsburg-ház trónfosztását (Kaiser és Szabó 2003:21).

„Eger életében a XVIII. század a virágzás, a fellendülés időszaka s egyúttal a barokk kor a főúri és főpapi könyvtáralapítások kora (Pécs, Gyulafehérvár és Eger). Eger püspökei, különös tekintettel Barkóczy Ferencre és Eszterházy Károlyra, kialakították Eger ma is látható barokk városképét. A barokk épületek közül leglátványosabb a Gerl Mátyás által tervezett és Fellner Jakab által épített Líceum (az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola”, ma Eszterházy Károly Tanárképző Egyetem központi épülete)” (idézi Kaiser és Szabó, 2003:20).

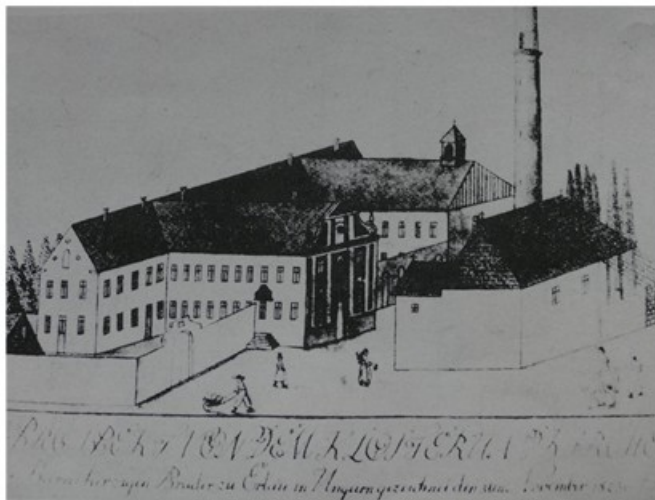
A lakosság száma ugrásszerűen növekedett. Míg 1688-ban csak 1200 család élt a városban, addig 1787-ben már több mint 17 000 lakost számláltak. A XVIII. század végére Eger volt Magyarország hatodik legnagyobb városa, püspökségének dominiuma volt Európa egyik legnagyobb egyházmegyéje, amely a mai Magyarországnak több mint felét kitevő

területről szedte a dézsmát és a tizedet (Kaiser és Szabó, 2003:18). Ez teremtette meg a gazdasági alapot ahhoz, hogy a mindvégig püspöki és csak korlátolt illetőségű szabad királyi város szerencséjére 1715-től felvilágosult és városépítő főpapok, Erdődy Gábor, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly, majd Pyrker János nagy arányú építkezésekbe kezdhettek (Kaiser és Szabó, 2003: 21).

A török kiűzése után Egerben 1688-ban a Fenessy-féle okirat szerint egy „ordinarius fizikus”, az approbált, „Joannes Trauttschens Physicus Agr. Ord.” gyógyította a betegeket. Mivel az akták sehol sem említik nevét és a díjazását, Breznay (II: 51) szerint ez az adat téves: Egernek ebben az időben még nem volt tiszti orvosa. Vele egyidőben Zapf Mihály kirurgus és Molitori János gyógyszerész nevét, míg 1711-1720 között, tehát korábban csak Borbély István felcser, majd a XVIII. század végén Keszler János, Piszker József, Bojtos Antal, Szabó György, és Kozma Mihály borbélychirurgus nevét ismerjük; mások, mint Laffcsák Márk, Csepregi Antal és Holecz Imre már felhagytak a sebészi tevékenységgel. Nagy becse lehetett Horváth Mihály városi chirurgus uramnak, aki 1758-ban a szegény betegeket „nyávalyájokban máss honnan Segétséget” nem várhatva, „éjjel nappal” járva ellátta. De így tett „Károly Úr” is, a város másik sebésze (Breznay II: 27). A sebészek társadalmi elismerése csak 1786 után javult kevésbé, amikor II. József a sebézmesterek képzését és működését négy éves tanfolyam elvégzéséhez kötötte (Breznay II: 28). Tanult orvosról 1725 előtt nem szólnak a feljegyzések, de Eger püspökének már korábban is volt külföldi egyetemen végzett orvosa: Fenessy püspöknek a német Ausfeld Kristóf, Eszterházy püspöknek pedig Markhót Ferenc után Hermann Ferenc ¹¹. Erdődy püspök 1725. évi proposíciója még mindig sürgeti az orvosi állás betöltését, amely „Sallarium Doctoris” számára 50 rajnai forintot állapít meg. 1727-ben Rosler Ignác, majd 1742-ben Spányi János, majd 1758-tól Markhót Ferenc a város orvosa (Breznay II: 25-26). A budai bábaképzés elindítása előtt (1770/1771) Egernek három vármegyei salariumos szülésznője volt: Languth Kristófné, Prükler Margit és Veizenpech Sabina. 1748-ban, majd a rendelkezést szigorítva 1755-ben a Helytartótanács utasította a szülésznőket, hogy mielőtt tevékenységüket elkezdik, a városi physicus előtt vizsgázzanak. Az első városi szülésznőt, „Snobliné Bába Asszonyt” 1749-ben alkalmazta a város; őt követte 1787-ben Dónát Éva vizsgázott bába.

Szolgálatukért előregedve holtukig a városi ispotályban kaptak teljes ellátást és kvártélyt. 1788-tól Dosler Károly vármegyei hites fizikus és Keszler János vármegyei chirurgus már hét bábának tartott előadásokat (Breznay II: 30).

Eger hosszú küzdelem után elnyerte ugyan a szabad királyi városi címet, de az 1695-ben Fenessy György (1632-1699) püspöksége

2. ábra: Az egri irgalmas rendi kórház rajza 1823-ból a minarettel és az akkor még álló mecsettel. Később az U-alakú rész közepére épült a kórház temploma (Ringelhann, 1960, 276.o.)

alatt létrejött egyezmény után a városi magisztrátusnak meghagyott, korlátozott jogú önkormányzat ellenére a város továbbra is püspöki székhely maradt (Kaiser és Szabó, 2003:20). A reformkor idején megerősödött Eger iskolavárosi jellege is az első honi tanítóképző és a cisztercita gimnázium vezetésével, ahol az akkor szokatlan módon a 20 ezer lakosú városban, a „magyar Athénben” 2000 diákot magyar nyelven oktattak (Kaiser és Szabó 2003:22).

A török uralom után 1690-ben a középkori ispotályból alakított 15 ágyas női kórház, a mai Markhót Ferenc Oktató Kórház Széchenyi utcai részlege fogadta a nőbetegeket, akik ápolását 1858-ban a Páli Szent Vince (1581-1660) által

alapított rend, a Szent Vince Szeretet Leányai rendi irgalmas nővérekre bízták ¹⁸. Az ispotályt 1596-ban Riegel fametszete is feltüntette.

Az egri Irgalmas kórház eseményeinek kronológiája:

1725-ben a már évtizedekkel előbb létesített pozsonyi irgalmas kórház mintájára Erdődy Gábor Antal (1714-1745) egri püspök alapítványa az egri irgalmasrendi férfi kórház részére szervezeti felépítésében és gyógyító tevékenységében a bécsi irgalmas rend, az 1614-ben alapított Wiener Krankenhaus der Barmherzigen Brüder-t követte. (Ez volt a császárváros legelső kórháza.) 1778 után gróf Festetics Pál és veje, Széchenyi Ferenc is szorgalmazta egy Keszthelyen felállítandó irgalmas kórház létesítését, de ez a kórház végül is nem épült meg (Lipp: 56). A kolostor, templom és kórház építésének történetét lásd az 1. táblán is.

3. ábra: A kórházépítő Erdődy Gábor püspök címere az Irgalmas kórház főhomlokzatán (Lipp Mónika Mária doktori értekezés után, 192.o.)

Az egri Káptalan és a városi magisztrátus támogatásával Erdődy Gábor püspök 1726 október 8-án kelt alapító levelével megteremtette a városi irgalmasrendi épületegyüttes, a kórház, kolostor és templom építésének feltételeit (3. ábra). Ezt a levelet 1727 májusában az uralkodó, III. Károly is megerősítette (5. ábra), majd ebben az évben letették az egri kórház alapkövét is. A kórház, rendház és templom építésével Giovanni Battista Carlone (1680/1690-1745) olasz-svájci (Rovio-i) építész bízta meg, aki Egerben számos más jelentős épület, többek között a püspöki rezidencia tervezését is vezette (Lipp: 60). Ebben az évben készült el a jezsuiták egri rendháza is (Lipp: 59). De még a kórház megnyitása előtt (1728) három irgalmasrendi szerzetes vezetésével átmeneti megoldásként a püspöki palotában alakítottak ki szükségkórházat 4 majd 6 ágygal. 1728 december 26-án, a nyugati

kórházi szárny elkészülte után a betegápolást átadták a város polgárainak, ahol az egykori ebédlő és a mai díszterem volt az első betegszoba 10 ágygal, két felszentelt pap és nyolc irgalmasrendi barát gondozásában (Breznay II: 37-39, Ringelhann 1960). Kezdetben, 1763 és 1771 között először 10, majd 26 férfibeteget ápoltak változatlan betegágyszám mellett. A kórház kapacitásának bővítését több egri kanonok is jelentős anyagi áldozattal támogatta: 1749-ben Deák Ferenc és 1752-ben Ambrosowszky Mihály kanonok 1000-1000 forinttal létesített kórházi ágyakat és betegszobai oltárt (Lipp: 62). Erre meg is volt az igény, mert az 1757-ben a bécsi kamarilla által kórházi vizitációra kibocsátott rendelete szerint ellenőrizni kellett, hogy mondanak-e naponta szentmisét a kórtermekben. Ezeknél a hatósági vizsgálatoknál ügyeltek azonban arra is, hogy a betegeket az orvos naponta kétszer meglátogassa, legyen elegendő ápolószerek és állandó nappali és éjjeli ügyelet. A kórtermek napirendjét is szabályozták: reggel 6 órakor szentmise, 7 órakor orvosi vizit, 11 és du 3 órakor a gyógyszerek kiosztása. A kórházba felvett beteg első estén meggyónt, majd másnapról részt vett a szentáldozáson (Lipp: 63-64).

Magyary-Kossa összeállítása ¹² szerint az egri irgalmas rend kórháza volt feltehetően az első ilyen magyarországi intézmény a törökök kiűzése után! Ebben az időben Egernek két gyógyintézete is volt, de a Komáromy János kanonok által 1730-ban létesített Alapítványi Női Kórház csupán szegényház jellegű intézmény volt (Ringelhann és Soós 1960: 36). A császári megerősítő irat után 1727 április 20-án letették kórház alapkövét, majd 1727 július 6-án megérkezett Egerbe három irgalmas szerzetes és megnyílt a kórház is, ideiglenesen négy ill. később hat ágygal, egyelőre a püspöki palotában. 1748 és 1843 között az egri irgalmasrendi kórház U-alakban épült, egyemeletes, sátoztetős födémrel, a leg- régebbi déli és az északi szárnyal a minaret felé eső oldalon (2. és 4. ábra).

5. ábra: III. Károly német-római császár rendelkezése az egri irgalmasok alapítólevelének jóváhagyásáról (Lipp Mònika Mária doktori értekezése után, 181.o.)

A déli szárny homlokzatát félköríves fülkékben Szt. Mihály és Szt. Rafael arkangyal, középen pedig Istenes Szt. János szobrai díszítették (Lipp: 67). Az irgalmasrend 1727-ben alapított „Gránát alma” kórházi gyógyszerháza másfél év múlva, 1728 december 27-én beköltözhetett a rend ma is álló kórházi épületébe, ahol a nyugati szárny földszintjén (az *infirmaria* helyén) berendeztek egy tíz ágyas betegszobát két felszentelt pap és nyolc rendi testvér vezetésével (Breznay II: 39). Ez az apotéka a pazar berendezésű jezsuita gyógyszerházzal hasonlítva szerényebb kivitelével elsősorban a szegényebb társadalmi osztályok

ellátását biztosította. A patika XVIII. századi berendezéséről egy 1786-ban készült jelentés számolt be (Lipp:3). Ekkor a kórháznak még nem volt orvosa. A kórház az Eger-patak partján a nyugati szárny és a patak között létesített temetőjét és temetőkápolnáját is felszentelték 1729 január 12-én. A lassú fejlődés és kiépítés évei következtek. Az irgalmasrend kórházait rendszeren folyosókkal körülvett belső udvar köré építették, amelyben a gyógyszerháza és a templom bejárata az utcára nyílt (Lipp: 56). Először a régi telket 1730-ban fallal körülkerítették, 1735-ben, 1745-ben és 1767-ben pedig további telkeket vásároltak a Rác utcában 375 rajnai (Rhenusi) forintért részben a kórház, részben a temető bővítésére. A városi tanács 1749-ben további 406 forinttal járult hozzá a betegszobák kibővítéséhez. 1766-ban az egri Káptalan engedélyével és anyagi támogatásával további telkeket csatoltak a kórházhoz.

1748-ban Barkóczy Ferenc püspök, a közoktatás országos főfelügyelője (*studiorum protector*) megépítteti a kórház nyugati szárnyát 26 ágygal, melynek U-alakú része az 1823-ban még álló mecset és a ma is látogatható minaret (a Kethüda minaré) felé nyílik (2. ábra). A refektórium freskóinak elkészítésével Tobencz György bécsi festőt és Huetter Lukácsot bízták meg. Ezen a falon a Ringelhann Béla által kezdeményezett emléktábla hirdeti a hajdani egri orvosi iskola alapítását (6. ábra). Az egri irgalmasrendi kórház első részletes leírását Bél Mátyás (1684-1749) luteránus teológus és történész közölte 1730-ban, de ebben az évben az északi szárny még nem épült meg. Bél Mátyás irata „a dühöngők és elmebetegek részére” „a többi épületről elkülönítve” létesített, „zárkakkal és ráccsal biztosított külön kórteremmel” cáfolni látszik Ringelhann és Soós megállapításait, akik szerint „az elmebetegeket is közös kórterembe vették fel” (Lipp: 61).

1728 és 1745 között már 3662 beteget ápoltak az Irgalmas kórházban, feltehetően azonos ágylétszám mellett, akik közül 225 meghalt a kezelés alatt. Orvosa azonban ebben az

időben nyilvánvalóan még nem volt. Erre majd csak 1758-ban került sor, amikor 1780-ig először Markhót Ferenc, majd Dozler Ferenc állt a kórház élén. Őket segítette a rend orvosi képesítésű papja, Frater Augustusz és Frater Franciscus, az Irgalmas kórház, a misericordiánusok sebésze (Breznay II: 28).

Az irgalmas rend hamarosan megkapta a kórház és a minaret mellett álló mecsetből átalakított Szt. József templomot is, amelyet 1727-től használtak (A mecset többi részét 1841-ben lebontották.) Amíg a Telekessy és Erdődy püspökök által épített templom a mai székesegyház helyén elkészült, 1713 és 1717 között, ill. 1841-ig ez a Szt. József templom volt Eger katedrálisa, amelyet a város polgárai is nyilvános templomként használtak; Breznay II: 40, Lipp:4, 54). Erdődy püspök támogatásával 1728-ra elkészült már a kórház déli és nyugati szárnya és 1748-ban megépült a rendház és a kórház északi szárnya is, amely által a klostrom U-alakú lett és nyitott volt a különálló templom felé (4. ábra). 1767-ben a kórháznak már 29 betegágya volt, 22 irgalmas rendi barát működésével. Így egyre több páciens, 1778-ban már 507 beteget és az egri céhbeliek mestereit és legényeit ápoltak a 24 ágyra bővített kórházban, amelyben már egy külön „Narrenzimmer” is volt az elmebetegek elhelyezésére. Ez akkor forradalmi újítás volt, mert az elmebetegeket máshol, így Debrecenben is 1698-ban még láncra verve tartották. Az irgalmasrendnek 1783-ban megengedték az elmebajos és félkegyelmű betegek ápolását. II. József 1784-ben meglátogatta az egri Irgalmas kórházat és annak működéséről meggyőződve elégedetten nyilatkozott. (Breznay II: 37-42). A hajdani rendház folyosóján elhelyezett nagy olajfestmények Istenes Szt. János és a szerzetesrend protektorai, Rafael arkangyal és Borromeo Szt. Károly cselekedeteit ábrázolták. A kórterem eredeti XVIII. századbeli berendezésének leírása nem maradt fenn; ezt Lipp Mónika Mária művészettörténész rekonstruálta a szentképek, festmények és metszetek segítségével 2012-ben (Lipp: 5). Ő találta meg az egri irgalmas kórház első könyvtárának katalógusát is az Országos Széchényi Könyvtárban (Lipp: 5).

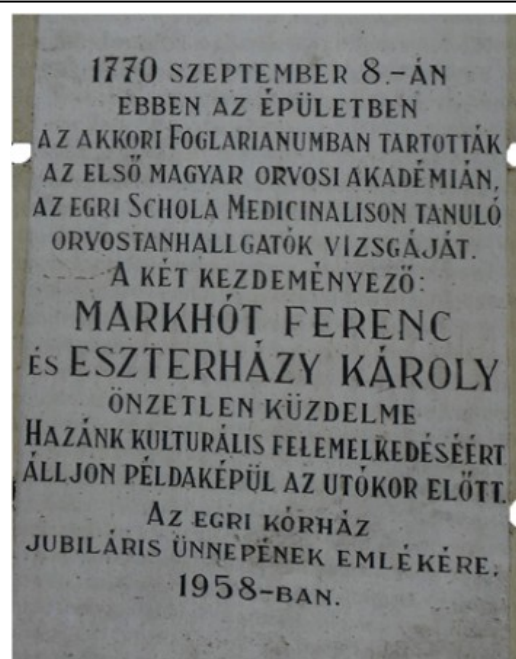
1852-ben I. Ferenc József meglátogatta az Irgalmas kórházat. 1895-ben a mai templomtól északra, a volt Hagen-féle telken 32 ezer forintnyi költséggel az északi szárnyhoz csatolva megnyitottak egy 80 személyre berendezett férfi elmeegógyintézetet is (Breznay II: 42). Végül 1909 október 24-én Thuróczy Kornél rendtartományi főnök és Stéssel Sándor egri perjel jelenlétében felavatták az irgalmasrend új, jelentősen bővített és átépített kórházát és elmeegógyintézetét (Breznay II: 43), amely kórház nagyobb, az Eger patak felé eső részét 1944-ben a háború alatt egy légitámadás elpusztította. A betegápoló irgalmas rendet több mint két évszázados működése után a kommunista diktatúra 1950-ben feloszlatta, intézményei állami kézbe kerültek, a kórház templomát pedig 1961-ben raktári célokra és kórházi irattárként használták és a kegytárgyak, miseruhák, ötvösművek a papi szemináriumba, a többi tárgy a harangokkal vidéki plébániákra került. 1961-ig a kórház templomát a hívek még látogathatták (Lipp: 3, 55).

1960-ban az egri kórház Évkönyvét Ringelhann Béla szerkesztette.

1980-ban az Eger patak kétoldalán fekvő Páli Szent Vince kongregáció Szeretet Lányai Társulatának és az Istenes Szent János irgalmasrendi kórházaiból összevont új épületkomplexumban, a mai Megyei Markhót Ferenc Oktató Kórházban és Rendelőintézetben hatalmas újjáépítés kezdődött, jelentősen kibővítvé az ágyszámot és a funkcionális helyiségeket. Elkészült a központi laboratórium, a sebészeti műtőblokk, a központi intenzív terápiás osztály, a sürgősségi betegellátó, az új belgyógyászati és pszichiátriai részleg, az izotóp-diagnosztikai osztály valamint a rendelőintézet. Az új kórház Ringelmann Béla javaslatára 1989-ben felvette Markhót Ferenc nevét, tisztelettel adózva ezzel az első magyar orvosi iskola megteremtője emléke előtt. Az egri orvostudomány 230. évfordulóján pedig a Markhót Ferenc Kórház a Debreceni Orvos- és Egészségtudományi Egyetem gyakorló-oktató kórháza lett. Professzor Ringelmann Béla emlékére 2017-ben az egri Markhót Ferenc kórház *Ringelmann Béla rezidens ösztöndíjat* is alapított is a fiatal orvosok és rezidensek támogatására. Így ha több évszázados késéssel is, de megvalósult Eszterházy és Markhót közös törekvése: Eger városa ma tevékenyen bekapcsolódik a gyakorló orvosok képzésébe¹⁸. A Markhót Ferenc Kórház szponzori Markhót Emlékérmét Straub Sándor ötvösművész készítette. Ringelmann Béla javaslatára ezzel az emlékéremmel tüntetik ki a betegellátásban nagy érdemeket szerzett gyógyítókat. Az évente tartott Markhót Ferenc emlékülésen adják át a pályázat nyerteseinek. Mindennek ellenére a kórház további működése a legutóbbi években, 2006 és 2012 között sem volt felhőtlen. 2007-ben az egri kórház bizottsága határozatlan idejű sztrájkot hirdetett december 6-ra, ha a fenntartó Heves megyei gyűlés nem vonja vissza az intézmény vagyonkezelésére kiírt pályázati javaslatát, jelentette be a sztrájkbizottság elnöke. Hatalmas anyagi hiányra, a 475 millió forintos kifizetetlen számlára hivatkozva leváltották Szakács Ferenc főigazgatót. 2008-ban az Egri Kórházvédők Egyesülete a hatalmas elégedetlenséget látva széleskörű polgári engedetlenségi mozgalmat indított el, miután a Heves megyei közgyűlés indítványozta a Markhót Ferenc Kórház a Hospinvest által betervezett vagyonkezelői és költségvetési privatizációját. A török ősöktől származó kórházvédő aktivista Hamza Etelka vezetésével 725 egri polgár és kórházi dolgozó tüntetett a megyeháza előtt követelve, hogy az egri kórház továbbra is állami kézben maradjon.

Az egri orvosi iskola, a Schola Medicinalis Agriensis Episcopalis szenvedéstörténete:

Az Irgalmas kórház létesítése, az érseki Főkönyvtár orvosi könyvtárosa, a botanikus kert és a Líceum megépítése megteremtette az alapot egy akadémiai típusú orvosi iskola létesítésére. Barkóczy Ferenc (1710-1765) egri püspök már 1754-ben, majd javaslatát felkarolva Eszterházy püspök az oxfordi, cambridge-i, nagyszombati és a bécsi egyetem mintájára Egerben universitást, négy

6. ábra: Emléktábla Markhót Ferenc, Eszterházy Károly és az egri orvosi iskola emlékére a kórház nyugati falán

fakultással, teológiai, bölcséleti, jogi és orvosi karral rendelkező egyetemet akart kiépíteni. 1755-ben megnyílt a püspöki nyomda is. A felsőfokú intézménynek már Egerben voltak előzményei, amikor 1700-ban a II. Rákóczi Ferenc pártján álló Telekessy István püspök papnevelő intézetet, egy hittudományi szakot hozott létre, és 1740-ben Foglár György kanonok jogtudományi kart alapított, 1754-ben pedig Barkóczy püspök bölcséleti iskolát hozott létre. Az Eszterházy püspök által létesített Líceumot, melyet ő mindig is egyetemnek szánt, a városi jegyzőkönyvek mint „domus universitatis“-t említették. A bölcsészhallgatók is ebben a Líceumban tanultak.

A késmárki születésű és Utrechtben orvosi tanulmányait végző Perliczi János Dániel (1705-1778), Nógrád megye tiszti főorvosának kérvénye az orvosi egyetem beindításához 1751-ben még elakadt a bécsi kancellárián, miután a Helytartótanács azt javasolta az uralkodónak, hogy inkább Nagyszombatban alapítson orvosi egyetemet¹³. Perliczi 1761-ben készített egy másik tervezetet is a bábák és sebészek működésének szabályozásáról. 1752-ben a Helytartótanács kötelezően előírta a megyei tiszti főorvosok alkalmazását (Ringelhann 1960: 278).

Az első városi orvosra 1758-ig kellett a városnak várnia. Ekkor érkezett Egerbe a vittenci születésű és 1745-ben a bolognai egyetemen végzett Markhót Ferenc (1718 körül-1792)¹⁴. Markhót előbb két évig Bihar megyében volt vármegyei fizikus, majd városi fizikusként, mint a nagyváradi püspök háziorsosa, Perliczi támogatásával már 1763-ban beadványt intézett előbb a püspökhöz, amikor a Líceum építése elkezdődött. Eszterházy Károly püspök ezután 1763 október 11-én Mária Teréziához fordult: „Ha Felsőgednek legmagasabb elhatározása folytán biztosítva lesz az egyetemnek Egerben való felállítása, arra fogok törekedni, hogy az orvostudomány tanításának behozatalához szükséges alapokat is megszerezsem“, idézi Ringelhann Béla 1960-ban. Latin beadványában Eszterházy így jelölte meg az orvosi egyetem alapítási tervét: „de medicinae studio Agriae... sollicitus sum“, továbbá: „eo adnitar, ut pro inducendo medicinae studio eiusque felicibus initiis modum et fundum quaeram“ (Magyary-Kossa, 1940, III: 169: 171). Markhót Ferenc egy olasz nyelvű verssel köszöni meg az időközben esztergomi érsek és bíboros Barkóczy Ferenc segítségét (Gál 2010: 122). Az orvosi iskola felállítását végül Eszterházy 1769 júniusában engedélyezte. Okirata szerint az orvosi egyetemet csak jóerkölcsű és filozófiát végzett ifjak látogathatják a sebészek segédjeinek (*sodales chirurgi*) részvételével. Az oktatásra és gyógykezelésre anatómiai és sebészi műszereket vásároltak. Az öt évre tervezett tanfolyam előadásait de. 8-9 és du. 2 és 4 óra között tartotta Markhót.

Első jelentésében szerette volna előadónak meghívni Krecsowsky Adalbertet, aki orvosi tanulmányait Bécsben végezte és a császárváros irgalmasrendi kórházában dolgozott, de ehhez Eszterházy nem járult hozzá. A második évben Markhót kéri, hogy az anatómia oktatására Blek Benjaminget, az orvosi botanika és a vegytan tanítására pedig Aloisius irgalmasrendi barátot nevezzék ki. Az orvosi iskola első tíz tanulója közül Palatini Jakab, Tarczaly Sámuel és Gogolák Imre majd a budai egyetemen fejezi be tanulmányait 1777/1778-ban. Mivel időközben megnyílt Nagyszombatban az orvosi fakultás is, Markhót a 3. évről szóló beszámolójában valószínűleg ezért már nem említi az egri orvosi iskolát¹⁵.

Eszterházy püspök megtartotta az ígéretét és egyelőre nem adta fel egyetemalapítási tervét sem. A Líceum dísztermének menyzetét 1794-ben elkészíttette Franz Sigríst

(1727-1803) bécsi festővel, amely freskón az egyetem négy fakultása látható. Az egyik képen egy boncoló orvos alakja Ringelhann és Soós (1963) szerint magát Markhót Ferencet ábrázolja. Elindul az orvosi könyvek vásárlása is. 1781 és 1784 között az un. Eszterházy-gyűjtemény könyvállománya 20293 kötetet tett ki; ebből a jelenlegi kutatások és a korábbi katalógusok szerint 335 orvosi munka található, amelyből csupán kettő magyar nyelvű¹⁴. Ezen munkák áttekintésénél feltűnik a középkori orvosi munkák szinte teljes hiánya: 1100-tól 1550-ig alig találunk jelentős szerzőket az Eszterházy-gyűjteményben. Nyilvánvaló, hogy a püspök és tanácsadói a gyakorlati oktatás számára nélkülözhetőnek tartották a középkori skolasztikus orvosok munkáinak beszerzését (Gál 2010: 133).

1769 november 25-én Egerben Markhót Ferenc irányításával, püspöki engedéllyel és a Helytartótanács jóváhagyásával egy tanárral és 10 hallgatóval megnyílt az ország első akadémiai jellegű nyilvános orvosi iskolája (Ringelhann 1960), a Scola (Schola) Medicinalis Agriensis Episcopalis, amely 1775-ig működött, és ha tovább fennállt volna, az Eszterházy Károly (1761-1799) püspök által létesített egyetem egyik kara lett volna. (Összehasonlításképpen: a nagyszombati egyetem orvosi fakultása hét orvosképzéssel indult és 1773/1774-es évben is csak hat orvostanhallgató tanult az egyetemen. Ugyanebben az időben a híres hallei orvosi fakultáson is csak két tanár működött (Ringelhann és Soós 1960, Gál, 2010: 123). 1769-ben Nagyszombatban megszervezik az orvosképzést, 1773-ban eltörlik a jezsuita rendet, majd az egyetemet 1777 őszén Budára költöztetik.

Az egri univerzitás alapítását döntően hátráltatta az 1777-ben elfogadott *Ratio Educationes* s ennek részeként az Ürményi József kancelláriai tanügyi biztos által felterjesztett országos tanulmányi rendtartás elfogadása is, melynek 14. paragrafusa szabályozta a hazai egyetemek működését (Soós 1967: 320).

Markhót nagy energiával látott neki a orvosok oktatásának miután a püspök jóváhagyta az orvosi iskola tanrendjét. Markhót főként anatómiai, kémiai és botanikai studiumokra gondolt és az orvosképzésben. Herman Boerhaave (1668-1738) *Institutiones Medicae* c. 1708-ban megjelent munkája mellett Gerard van Swieten (1700-1772) és Albrecht von Haller (1708-1777) kommentárjait használta vezérfonalként (Udvardy 1898: 44-45, Gál 2010: 123). 1770 szeptemberében a város jogi iskolájában, a Collegium Juridicum Foglarianumban, a mai Kossuth Lajos utcai Angolkisasszonyok Sancta Maria Gimnázium épületében került sor egy filozófiai vitára, és Brunswick Antal királyi biztos elnökletével hamarosan megkezdődtek a szigorlatok is (Gál, 2010: 123). 1772-ben Eszterházy Károly és Markhót Ferenc újra levélben kéri Mária Teréziát, hogy adja meg a jogot a Schola Medicinalis Agriensisnek a doktori fokozat elnyeréséhez. S bár ezt a javaslatot Gerard van Swieten is támogatta, a kérelmet elutasították és így az orvosképzés 1774-ben megszűnt, éppen akkor, amikor a teológiai, bölcséleti és jogi fakultás átvette a helyét a Líceumban. (Ringelhann és Soós 1960, Nagy 1978, Schultheisz 1997). Így Markhótnak fel kellett hagynia a orvosok képzésével, de 1774 után is folytatta a sebészmesterek és a bábák oktatását. Az 1779-es évben vizsgázott sebészsnövendékek valamennyien tanítványai voltak. Az 1781/1782-es tanévben pedig a Líceum épületében bonctani oktatótermet, egy kémiai laboratóriumot és fizikai gyűjteményt is berendezett az orvosok elméleti képzésére (Gál

2010: 124, Lipp: 68). Ugyanakkor gondoskodott az orvosnövendékek betegség melletti oktatásáról is, amellyel több jeles akkori nyugati orvosi fakultását is megelőzte (Lipp: 68). Egy angol utazó, Robert Townson látogatása után kritikus szemmel megemlékezik az egri orvosi iskoláról és Eszterházy püspökről ¹⁶.

Végül is az egri egyetem nem nyílhatott meg az uralkodói akarat következtében. Mária Terézia 1771. április 22-én kiadott rendelete szerint hazánkban csak az az orvos-fizikus folytathatott gyógyító tevékenységet és lehetett tisztí orvos, aki Bécsben vagy a nagyszombati egyetemen végezte tanulmányait (Gál, 2010: 123). Nehezítette az egyetem beindulását az is, hogy 1769-ben a Líceum sem volt még egészen készen. Markhót Ferenc modern oktatási tantervének hála több volt egri medikusa alig néhány szigorlat letevése után a budai egyetemen befejezhette az orvosi egyetemet és megvédhette latin nyelvű doktori értekezését.

Eszterházy egyetemalapítási terveit 1784-ben adta fel véglegesen, amikor II. József császár Egerben meglátogatta az Irgalmas kórházat.

II. József halála után az Országgyűlés visszaállítja az egri jogi fakultást, a filozófiai és jogi iskolát. Ezért Markhót Ferenc újra kérvényben fordul Eszterházy püspökhöz az orvosképzés megindítása ügyében, különösen, mert közben megnyílt a Líceum könyvtára, beszerezték az orvosi köteteket, a Líceum épületében működött már a boncterem is és létesítettek botanikus kertet is (Ringelhann és Soós 1960:18-19). Nem segíthetett azonban az orvosképzés újraindításának Hajnóczy József, a magyar jakobinusok egyik vezetőjének támogatása sem. Markhót Ferenc és II. Lipót halálával 1792 után, I. Ferenc császár abszolutizmusának korszakában így nem kezdeményezték többé az orvosi iskola újraindítását (Gál, 2010: 124). Markhót Ferenc hiteles képmása nem maradt fenn. A 11. ábrán a nagy orvos mellszobra, a 10. ábrán pedig egykori egri háza látható.

7/a ábra: A Lyceum dísztermének freskója az orvosi fakultás ábrázolásával (Franz Sigrist). Lipp Mónika Mária doktori dolgozata után, 2012, 198.o.

Fennmaradtak azonban a Líceum vizsgatermének freskói, amelyeket Eszterházy Károly

7/b: Uroszkópia és egy desztilláló készülék a díszterem freskóján (Physiologia et materia medica). Lipp Mónika Mária doktori dolgozata után, 2012, 198.0.

püspök képprogramja után Franz Sigríst (1727-1803) bécsi képművész festette a tervbe vett négy egyetemi fakultás realista, korhű ruházatot viselő tanárok ábrázolásával (7/a ábra). Az élettan és gyógyszer-tan (Physiologia et materia medica) freskóján egy orvos a matulában, az uroszkópiára használt edényben vizeletmintát vizsgál; előtérben egy laboratóriumi desztilláló készülék látható, amelyhez hasonló volt az irgalmasrendi kórház patikájának officiumában is (7/b ábra). Egy másik képen (Chirurgia) egy láb amputációját festette le Sigríst. Végül a kórtan és orvosi praxis (Pathologia et Praxis medica) képén a pulzust vizsgálják és kanállal orvosságot adnak be a betegeknek (7/c ábra), míg a bonctani képen (Anatomia) egy orvos, hagyományosan Markhót Ferencnek tartott portréja, egy hullát boncol az emelvényen. A vegytant és növénytant bemutató festményen

(Chemia et Botanica) egy tanár prémmel szegélyezett nemesi ruhában tart előadást, kezében az orvosi kankalinnal. Ezen a freskón az előtérben felismerhető egy gyógynövényeket, gyűszűvirágot és kankalint gyűjtő parasztember alakja. Ezeket a szép illusztrációkat Lipp Mónika Mária csatolta doktori értekezéséhez (Lipp: 69, 198). Ezek az ábrázolások nélkülöznek minden szimbolikus vagy transzcendentális vallási elemet. Ezért talán nem járunk messze az igazságtól ha feltételezzük, hogy Franz Sigríst dísztermi freskóihoz a jeleneteket az Irgalmasrend konkrét kórházi eseményei inspirálhatták.

Ugyanakkor a rendi kórházban, a kórház templomában és a rendház refektóriumában a kolostori medicina középkori hagyományaihoz híven a betegeknek vigaszul ábrázolták Jézus mint Christus Medicus csodatételeit, betegek gyógyítását is (Huetter Lukács képe) s emellett Istenes Szt. Jánost is a betegekkel és haldoklóval (Franz Xaver Wagenschön olajképén), vagy a néma ördögös meggyógyítását és a halott feltámasztását (Huetter Lukács olajfestményein).

Az egyetemnek szánt épületben található ma a Főegyházmegyei Könyvtár, Magyarország legjobb barokk könyvtára s 1776-ban Bécs után Európa második csillagászati obszervatóriuma, az Egri Csillagda, a Felvidékről származott csillagász, fizikus és matematikus Hell Miksa (Maximilian Hell, 1720-1792) alkotása. Eredeti műszereit máig őrzi a csillagda múzeuma. Csak érdekességképpen jegyezzük meg, hogy 1946 és 1948 között ismét szorgalmazták Egerben a Líceumban (a nem orvosi) egyetem újraalapítását, de az akkor még nem valósulhatott meg. (Az Eszterházy Károly Egyetem egri, sárospataki és jászberényi campus-szal 2016-ban nyílt meg.)

1804-ben VII. Piusz pápa az egri püspökséget érseki (metropolita) rangra emelte.

A kiegyezést követően a város nem fejlődött jelentősen, mert nem volt bekapcsolva a vasúti hálózatba.

1927-ben megjelenik az egri származású és neveltetésű polihisztor Mayer Ferenc Kolos (1898-1988) tollából a 20. század első hazai „Az orvostudomány története” c. munkája ⁶ (A kötet 1988-ban újra megjelent hű hasonmás kiadásban.). Sajnálatos módon Mayer nem kutatta, bár ismerte az egri orvosi iskola működését; ennek részletes feltárása, Markhót Ferenc munkásságának méltatása a fiatal orvos Ringelhann Béla feladata lesz majd 1948-ban, akkor még a fővárosi Rókus kórház patológiai osztályán működve, Endes Pongrácz (1907-1992), a későbbi debreceni kórháznok professzor mellett, mielőtt 1951-ben szülővárosába visszatért volna és átvette a két kórház központi laboratóriumának vezetését, követve az oxfordi egyetem „clinical pathology”, azaz a klinikai kémia irányelveit a betegség melletti diagnosztikai munkában

Történeti múltú egri gyógyszertárak:

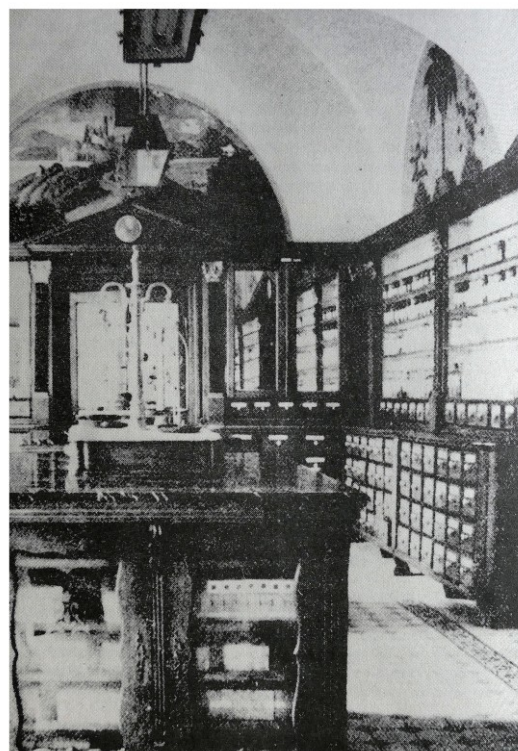
Egernek volt már jóval a török idők előtt is egy apotékája, ami inkább egy fűszeres bolt (speceráj) lehetett. A lőcsei levéltárban talált levelekben 1388-ban a korábban lőcsei majd egri patikus Woith Illés panaszkodik nehéz anyagi helyzetéről (Breznay II: 31). Gyógyszerésszel leközelebb 1690-ben találkozunk, amely évben a Commissio Neocquistica munkálatai elkezdődtek. A mai Kossuth tér északi oldalán ekkor

7/c ábra: A Lyceum dísztermének egyik freskóján kanállal orvosságot adnak be a betegnek . Lipp Mónika Mária doktori dolgozata után, 2012, 198.0.

8/a ábra: A Telekessy által alapított hajdani jezsuita gyógyszerertár, a mai Patikamúzeum Egerben (Vida Mária után, 1996, p8)

8/b ábra: Az irgalmasrendi kórház gyógyszerertára. Az asztalon empire stílusú patikamérleg. A fafaragások a XIX. században készültek. (Ringelhann, 1960, 274.o.)

nyitotta meg gyógyszerertárát Molitor Nikolaus pharmacopeus. A város másik patikáját 1706-ban a régi Semsey-házban, a mai Káptalan utca és a régi Gólya vendéglő ill. az újabb izraelita imaház közelében rendezte be Baiszner János. Ebben az időben a gyógyszerészek még céhekbe tömörültek és nem végeztek egyetemet. Majd csak 1786-ban rendeli el II. József és a Helytartó tanács, hogy a gyógyszerész-mesteri oklevelet csak egy évi tanulás után lehessen elnyerni. Kivételesen a „Főbb Füveknek Tudományát” a pesti botanikus kertben is elsajátíthatták (Breznay II: 32).

A város időben harmadik gyógyszerertárát Telekessy István püspök 2000 rajnai forintos támogatásával a jezsuita rendházban rendezte be Greiner Domokos az 1714-1716-os és Vaisz Antal az 1717-1720-as években (8/a. ábra) Ez a patika 1773-ig volt a jezsuiták birtokában s amikor a rendet eltörölték, a gyógyszerertarat egy laikus jezsuita testvér, Naissl (Neussel) Jakab és Artner József vezette tovább. A patikát a papi szemináriumtól a ciszterciek vásárolták meg 1778-ban, amíg azt a királyi Kamara Spetz Józsefnek, majd Langasch Józsefnek bérbe nem adta. A volt jezsuita gyógyszerertár gyártotta a messze földön híres és sok peres eljárást látott jó „egri vizet” (Spiritus Agriensis), amelynek nagy hasznáról egy jezsuita páter még verset is írt: „ *Bona Agriensis aqua / Officina sola nata / Deus modo quam avertat, / Montibusque hanc retardat: / Semper nobis aliena, / Aqua illa nubigena*” (idézi Breznay 1933-ban: II: 35 és Sugár 1980: 194-206)²⁴. A rend féltékenyen őrizte az „egri víz” elkészítésének receptjét²⁴, és azt még az Erdődy Gábor püspök által 1727-ben alapított Irgalmasok „Gránát alma” szerzetesi testvérpatikájának sem árulták el (Breznay II: 36). (Az „egri víz” nemzetközi népszerűségét bizonyítja, hogy tulajdonjogáért több pert is indítottak és az egri borokhoz hasonlóan az 1887-ben, 1904-ben és 1907-ben számos érmet

nyert. Végül a gyártás titkát a jezsuita patika utolsó gondnoka, Neissl (Neussel) Jakab adta át az egri irgalmasoknak, ahol őt súlyos betegségében odaadóan ápolták; Breznay II: 36). A jezsuita rend feloszlatása után a patikát Adler András (1822), Wesely János (1850), Köllner Lőrinc (1882) Erdős Jenő s végül Preszler Ármin vette bérbe, először a Kaszinó sarkán, majd utóbb a Hartl-házban, mindvégig „Magyar király” címmel (Breznay II: 35). A gyógyszerészek csak eskü után árusíthattak, a patikák működését pedig a városi tiszti orvosok rendszeresen ellenőrizték. A jezsuiták patikáját főként a tehetősebb polgárok keresték fel; a szegények inkább az irgalmasok, egri szóhasználatból élve a „mizerek” (azaz a *Fratres Misericordiae*) gyógyszerertárában vásároltak (Lipp: 70).

Eger (és Magyarország) első, „Gránát almához” címzett kórházpatikáját 1727 november 2-án nyitották meg, átmenetileg a püspöki palotában, majd az irgalmasrend, a misericordiánusok kórház déli épületszárnyában, a mai Markhót Ferenc u. 1-3. sz. alatt, amely kórház 1726 után épült az olasz építész Giovanni Battista Carlone (1580/1590-1645) korábbi terveinek felhasználásával (8/b. ábra). A rendi patika anyagi fedezetét Erdődy Gábor 1726. október 8-án kelt alapító levele biztosította. Az Irgalmas kórházban megnyílt officinája eredetileg az utcára nyílt; ma csak a kórházon keresztül látogatható. Boltíveiben 1828 körül festett gyógynövény- és tájképfreskók voltak, az irgalmasrend kedvelt gyógynövényeinek, a piros gyűszűvirág (*Digitalis purpurea*) és az orvosi zsálya (*Salvia officinalis*) ábrázolásával. Az eredetileg empire stílusú patika berendezését tölgy- és ébenfából a Colmanus testvérek és munkatársaik készítették a rendház asztalosműhelyében Pyrker János (1772-1847) egri érsek megrendelésére (Lipp: 70). A timpanonokban Erdődy Gábor (1684-1744) püspök és a „Párkák” freskói, a tárasztalon pedig Aszklépiosz és Hügíeia aranyozott faszobrával díszített két klasszicista táramérleg látható. A rendi gyógyszerertár bevétele jelentősen hozzájárult az irgalmasrendi kórház fenntartásához.

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum szeretne volna hazánk egyetlen kórházi patikamúzeumát a restaurált refektórium és a kápolna bevonásával gyógyszerészettörténeti kiállítás céljára berendezni, de ez a terv meghiúsult. Ez a patika ma is a Markhót Ferenc Megyei Oktatókórház tulajdonában van.

A Rákóczi szabadságharc idején II. Rákóczi Ferenc híve és barátja, Telekessy István (1699-1714) püspök már 1699-ben tervezte a gyógyszerertár létesítését, és a Rákóczi szabadságharc idején, az 1710-es évben tett jelentős alapítványa után 1746 és 1756 között elkezdték az új rokokó faragásokkal díszített jezsuita gyógyszerertár építését is, Simon Ferenc gyógyszerész irányítása alatt Ginczl Albert falfaragó és Strassalowsky János gyógyszerész segítségével. A barokk gyógyszerertár alborellóit Telekessy címerével a holicsei fajansz gyárban készített ónmázás habán majolika edények gazdagították. A város ezen második patikája 1773-ig volt a jezsuita rend tulajdonában, amikor az officinát elárverezték és 1795-től Spetz József tulajdonába került a Széchenyi út 16. számú, 1812 és 1814 között épített patikaházban (Spetz-ház). (A gyógyszerertár 1900 körül költözött a Franz József által épített Széchenyi utca 14. sz. házba.) Eredeti állapotának helyreállítása után a patika 1969-ben került a Dobó István Múzeum tulajdonába, ahol most mint „Telekessy Patika” 1987-től múzeumként látogatható (ábra). A XVIII. sz.-i és a XIX. században az eklektikus homlokzatúvát átalakított házban nyílt meg 1897-ben Eger negyedik, Jakubovits Imre Almagyar utcai „Őrangyal” patikája, igényes neoreneszánsz tölgyfa bútorzattal. Ez a gyógyszerertár is a Dobó István Múzeum tulajdonában van, ahol előbb azt műtárgymásolati boltként használták, majd

bérbeadták. A város harmadik gyógyszerárát, a „Kígyó” patikát 1839-ben alapították a Dobó tér sarkán. Neoreneszánsz tölgyfa officina- és irodabútorait egy egri asztalos készítette 1880 körül. Valaha a patikát közkedvelt, ordító gyermekének fülét mosdató anya terrakotta szobra mellett 36 Eger város címerével díszített porcelán alborello díszítette; ezek ma a patikamúzeumba kerültek, míg az eredeti bútorzat 1995-ig a csányi patikában volt és onnan egy évvel később került vissza eredeti helyére. A patika ma Pharmaprim Gyógyszerellátó Rt. tulajdonában van.

Eger gyógyvizei és fürdői:

Ismeretes, hogy már Markhótfi Ferenc is rendszeresen vizsgálta és kémiai elemzést készített az Eger környéki langyosvízü termálforrások és hévizek összetételét és gyógyító hatását és a parádi és recski savanyúvizet (Ringelhann és Soós 1960: 16). Már nagyváradi megyei fizikusként is tanulmányozta a balneoterápiával foglalkozó iratokat, majd Egerben részletes jelentést készített az egri gyógyvizekről (Sugár 1983: 141)¹⁴. Az Eger környéki, az egerszalóki hőforrás és a Bükkben feltörő természetes hőforrások ismeretében feltehetően voltak a középkorban is fürdőházak a városban, de ezekről írásos feljegyzést eddig nem találtunk, és nem fedeztünk fel erre vonatkozó adatokat az egyébként oly bőséges hazai balneológiai irodalomban sem²². Hévíz táplálta fürdők voltak u.i. már a 13. században is, a Felvidéken Leibiczen, Saskóvárnál vagy Koritniczai-fürdő Likaván és a középkori Budán; a Stubnyafürdőt pedig 1281-ben említi egy oklevél IV. László király korából. A bártfai hőforrásokat, a borkutakat (burkut) pedig ismerték már kevéssel a tatárjárás után is 1247-ben. A pöstyéni gyógyvizeket már a XVI. században messze földre szállították. A szifiliszjárványok következtében azonban ezek a fürdőházak a XV. század végén és a XVI. században rendre bezártak. A középkori fürdőkultúra hanyatlása ugyanakkor elősegítette az újkori tudományos igényű balneológia fejlődését. A 18. századi orvoslásban Paracelsus, Tabernaemontanus és a iatrokémikusok hatására az ásvány-, gyógy- és termálvizek kémiai elemzése, a fürdő- és ivókúrák egyre nagyobb szerepet kaptak a diétetikus előírásokban, a gyomor-béltraktus hurutos betegségei, valamint a köszvény és a vese-és epeköves betegek gyógyításában. A hazai fürdőket máshol, mint a Bihar megyei Félixfürdő esetében, a törökök használták tovább. A török basák fürdőket építettek több más településen is, így Szolnokon, Siklóson, Békésgyulán, Hatvanban és Törökszentmiklóson, míg a történelmi Magyarország 96 nagyobb fürdője javarészt a XVIII. és a XIX. században keletkezett (Magyar-Kossa, IV: 18: 11, 18, 31, 44, 74, 99, 134, 164). Budán annyi török fürdő működött 1541 után, hogy a muszlimok Budát Isztambul után a második legjelentősebb fürdővárosnak tartották. Evlija Cselebi (1611-1683) útleírásában (*Seyahatnâme* II: 118)^{19, 21} az 1660-as évek második felében egri látogatása után részletesen írt a város 9600 szőlőskertjéről és a „három egri hévfürdőről, a férfiak, az asszonyok, a harmadik pedig a háziállatok számára”. Itt gyógyították „a rühességet és a frengi betegséget”, azaz a vérbajt (Kaiser és Szabó 2003: 49). A török időben a 17 városrészből 10-ben keresztények laktak. Az egyik fürdő Valide szultán nevét viselve a belső vár kapuja alatt a hídfőnél volt hat kupolás vízmedencével. A másik kisebb fürdő a Kelmet-kapu közelében működött, ezt kályhával fűtötték. De a város, az egyik legnagyobb hazai török közigazgatási egységnek (szandzsáknak) számító egri *vilajet* 2060 háza és palotája közül 700 előkelő lakosánál és a basáknál voltak magánfürdők is²³. A közös városi

török ivóutaknál vagy az izzasztófülkés gőz- vagy termálfürdőkben (*hamam*) végezhatték el az iszlám előírása szerint az imádkozás előtt kötelező kéz- és lábmosást (*vudú*), vagy bizonyos szertartásoknál a teljes testi megtisztulást (*guszi*), ezért az Eger környéki meleg ásvány- és termálforrások köré ilyen fürdőket építettek.

Az egri török termálfürdő a XVII. században épült 1610 és 1617 között a város központjában, a vár alatt mintegy öt hektárnyi területen, amint az Georg Hufnagel Nürnbergben előkerült rézmetszetén jól felismerhető (9. ábra). A forró fürdőterem (*harara*) közepén található márványlapon, a köldökkövön (*göbek taşı*) masszírozták a vendégeket, míg a falak mentén lévő kisebb mosdómedencékben (*kurna*) vizet merítettek a test lehűtésére. A kádfürdőket a török nem ismerte. A test tisztaságát jelentő szőrtelenítést egy arzénos triszulfátot és oltott meszet tartalmazó kenőccsel (*nura*) csak a fürdőmester (*hamamci*) végezhetett, de alkalmaztak nem muszlim hitű dellákat és fürdőszolgákat (*hadim*) is. Az egyik kupolás török fürdő, az 1936-ban felújított nyolcszögletű, számárhátíves termálfürdő ma is működik ²²; eredeti kupoláját belülről 200.000 aranylapocska, falait pedig Zsolnay-kerámia borítja. Az 1-es számú kupolateremben 28 fokos radon tartalmú rádióaktív víz kavicsrétegen át tör fel a medencébe ²³. Emellett az Egri Termálfürdőben 1934 óta van egy 47 fokos kénes, kalcium hidrogénkarbonátos fürdőmedence és egy pezsgőfürdő is.

1.tábla: Az egri irgalmasrendi kórház építésének kronológiája (*Héczey-Markó Ágnes után, 2016: 9-29*):

1726 október 26: A kórház alapítólevele (Erdődy Gábor püspök, 3. ábra)

1726 és 1727 között az 1688-ban a mecsetből átalakított Szt. József templomot használja az irgalmasrend is.

1727 május 9: III. Károly német-római császár engedélyezi a kórház építését (5. ábra)

1727/1728: Elkészül a kórház déli szárnya. Tervezője: Giovanni Battista Carlone

1728 december 27: A kórház és a rendházi patika ünnepélyes megnyitása

1729 január 12: A kőfallal körülvett kórházi temető felszentelése

1730-ra elkészül az első refektórium és 1746-ban megkezdik az északi szárny építését.

1748-ban az új északi szárnyban megnyílik a 24 ágyas kórterem, egy „Narrenzimmer” és egy különszoba („extra Zimmer”) a beteg szerzetesek és városi patriciusok ápolására. A nyugati épülettömb korábbi betegszobájában berendezik a második refektóriumot. A három épületszárny elkészültével kialakul az irgalmasrendi kolostor, kórház és templom barokk együttese. 1756 márciusától a rendi patika megnyitja officináját az egri polgárok számára. 1767-ben telekvásárlással bővítik a kórház temetőjét.

1769-ben a kórház déli szárnyának földszintjén Markhót Ferenc vezetésével megnyílik az első magyar orvosi iskola, a *Schola Medcinalis Agriensis Episcopalis* (emléktábla: 6. ábra)

1770-ben, majd 1813-ban az Eger-patak áradása jelentős károkat okoz a kórház épületeiben.

1783-ban II. József az egész országra kiterjedő koldulási engedélyt ad az irgalmasoknak s egyúttal megbízza őket a „dühöngők és elmebetegek” gondozásával. 1784-ben a császár meglátogatja a kórházat.

1842-1843: Jäckel Gordián szerzetes-chirurgus és Pyrker János László érsek anyagi támogatásával felépül a kórház új temploma. Felszentelése: 1843 október 29. Ezáltal a kolostorudvar északkeleti irányból (a minaret felé néző oldalon) is zárttá válik és kialakul a mai klasszicista homlokzati architektúra.

1864-ben nyolc, majd 1894-ben már 80 elmebeteget ápoltak 32 szomatikus beteg mellett, miután 1868-ban a kórház udvarán egy különálló tébolydát építettek az elmebetegek elhelyezésére. 1895-ben a Hagen-féle telken egy 80 ágyas férfi elmeegógyintézetet létesítenek. Az 1907-ben elkezdett építések által a kórház alapterülete megháromszorozódott. 1909-ben átadják az új Elmeegógyintézetet és a rendház nyugati szárnyának déli végén, a Markhót Ferenc utcai fronton a historizáló stílusban épített Sebészeti épületét. 1935-ben az Elmeegógyintézetet egy emelettel bővítik.

1944 október 25-én egy bombatámadás súlyosan megrongálja a Sebészeti épületét.

Az 1950-ben végrehajtott államosítás után kiüritik a templomot a kórház archívuma számára. A rendi patika eleinte gyógyszer-tárként, majd áttelepítése után 1984-től múzeumként működik tovább. 1986-tól restaurálják a patika, a kápolna és a refektórium freskóit. 1960 és 1987 között egy nagy rekonstrukciós program keretében összevonják a volt női Szt. Vince és az Eger-patak jobb partján fekvő férfi irgalmasrendi kórházat Markhót Ferenc Megyei Kórház néven. 1960-ban az Egri Megyei Kórház fennállásának 10. évfordulójára Ringelhann Béla és Soós Imre tanulmányával megjelenik az irgalmasrendi kórház Évkönyve. 2006-ban a kolostor alapításának 280. évfordulójára

Lábjegyzetek:

¹ Mayer Kolos Ferenc (1927) és Józsa László közlése (1996) után

² 1129 és 1161 között II. Géza királyunk a johannitákra bízta a kolostori kórházak (hospitium) és ispotályok (xenodochiumok) működését, akik a 12. században mintegy 70 rendházat építenek hazánkban. Így valószínű, hogy volt a johannita rendnek Egerben is ilyen rendi kórháza. Magyary Kossa Gyula a „Magyar Orvosi Emlékek” c. gyűjtemény III. kötete 32. oldalán az egri ispotály létesítését 1240-re teszi, II. Kilit püspök regnálása és a tatárvész elmúlása után: „Ispotály Egerben. IX. Gergely pápa leiratot intéz az egri ispotály igazgatójához, melyben hivatkozva arra, hogy ezt az ispotályt egyes püspökök beneficiumként világi papoknak engedték át, kizárva belőle a betegeket s szegényeket, holott ez a (szent Jakabról elnevezett) *hospitale*-t mindig is a betegek és szegények ellátására alapították. A pápai leirat után II. Kilit püspök visszaállította az ispotály kórházi rendeltetését (Theiner: Monumenta vet. Hist. Hung. I: 175, Fejér: Codex dipl. IV (1) 190 és Katona: Hist. crit. V. 879, idézi Magyary-Kossa Gyula a Magyar Orvosi Emlékek III. kötetének 32. oldalán: 61).

³ Az I. Endre (1046-1060) alatt Verdunból betelepített kanonokok egyike később egri püspök lett (Grynaeus Tamás, 2002: 67)

⁴ U.o., 67-70.o.

⁵ Bővebben lásd a világhálón (www.budapest.com): Eger története (letöltve 2020 október 16-án)

⁶ „Mayer Ferenc Kolos (Eger, 1899. júl. 6. – Washington, USA, 1988. nov. 15.): orvos, orvostörténész, bibliográfus. Középiskoláit Egerben végezte a ciszterciák gimnáziumában, majd belépett a ciszterci rendbe. Tanulmányokat folytatott az innsbrucki főiskolán; a filozófia mellett idegen nyelveket tanult. 1919 őszén kilépett a rendből, beiratkozott a budapesti egyetem orvosi karára, ahol 1925-ben orvosdoktori oklevelet szerzett. Egyetemi évei alatt fordult figyelme az orvostörténet felé, medikusként számos ilyen tárgyú írása jelent meg az Orvosi Hetilap hasábjain. 1927-ben kiadta „Az orvostudomány története” c. összefoglaló munkáját. 1925-27-ben az egyetem kórbonctani Intézetében, majd az Uzsoki utcai Kórházban dolgozott kórboncnokként. 1928-ban hosszabb tanulmányutat tett Európában, jeles orvostörténeti intézetekben és tanszékeken végzett kutatásokat. 1930-ban az USA-ban telepedett le. 1931-től 1954-ig szerkesztette a hadsereg kezelésében lévő Orvosi Könyvtárban az Index Catalogue c. orvosi lapot. Nevéhez fűződik a koreai háború idején mindkét oldalon jelentős áldozatokat követelő epidémiás hemorrhagiás láz okának tisztázása. Pályafutásának utolsó húsz esztendejében a Pentagon Fort Mayer Kórházában működött gyakorló orvosként. Széles nyelvtudását – 19 nyelven beszélt – az USA hadügyminisztériuma is igénybe vette dokumentációs és referáló részlegének munkájában. 1974-ben vonult nyugdíjba, ezredesi rangban. A magyar orvostörténelem támogatására 1983-ban létrehozta a Mayer Ferenc Kolos-alapítványt. A Magyar Orvostörténelmi Társaság Wesszprémi- és Zsámboky-emlékéremmel, tiszteletbeli tagsággal tüntette ki. 1988-ban hasonmás kiadásban

9. ábra: Az egykori egri török fürdők (részlet Georg Hufnagel rézmetszetéből. (Magyary-Kossa után, III.: 325.o.)

megjelent – a 20. század orvostudományát is tárgyaló fejezettel kiegészítve – Az orvostudomány története c. könyve.” –(szó szerint átvéve Rózsa Györgyné életrajzi feljegyzéséből: Mayer Ferenc Kolos életműve: (Orv. Hetil., 1989. okt. 29.).

⁷ Ringelhann Béla az Egri Levéltárban és az Irgalmas rend irataiban megtalálta a Schola Medicinalis Agriensis Episcopalis-ról és Markhót Ferencről szóló aktákat s ebből írta első orvostörténeti dolgozatát az Orvosok Lapjában az 1948-as évfolyam 15. számában. Ez volt az első orvostörténeti közleménye, amely témát bővebben kidolgozva 1960-ban egy második tanulmány követte (lásd a bibliográfiát)

⁸ Magyary Kossa Gyula az egri irgalmas kórház építését 1730-ra teszi 15 ágygal, a városi szegények számára létesített külön 50 ágygal, ez azonban Ringelhann Béla levéltári vizsgálatai szerint téves adat.

⁹ Ringelhann Béla levéltári kutatásaiban kiderítette, hogy a XVIII. század elején hazánkban mindössze 47 egyetemi végzettséggel rendelkező orvos, 147 kirurgus, érvágó vagy borbély dolgozott és csupán 19 gyógyszerár működött, javarészt a Felvidéken Pozsonyban, Kassán, Lőcsén és Késmárkon. Majd csak a XVIII. század utolsó negyedében írják elő, hogy a gyógyítást csak okleveles orvos végezhesse, holott már az 1723. évi országgyűlés kötelezően kimondta, hogy a főiskolákon a hittudományi és jogi tanulmányokon túl a természettudományokat is tanítani kell. Az orvosképzés beindítására azonban Bécsben is 1749-ig kellett várni. Mária Terézia 1769-ben a nagyszombati egyetemen megalapította az orvosi kart, ahol 1770-től eindították az egyetemi szintű orvosképzést (Breznay II: 58). Így érthető, hogy Egerben a gyógyítás még hosszú ideig öregebb orvosoknál tanult autodidakta orvosok és kuruzslók kezében maradt. Így L. György mindenféle betegséget kezelt, míg a tanács ezt csak a „Csunya Francia Betegség”-nél engedte. J. Terézia „orvosi” tudománya is sok panaszra adott okot, különösen, mert nem egy borbély, mint a nem „approbált” Mihály mester „Apothecájából”, még a belbetegségek gyógyításába is belekontárkodott (Breznay II: 58-59).

¹⁰ Lásd Magyary-Kossa Gyula: Magyar Orvosi Emlékek, III. kötet, 1931, 200.o.: 800 és Szederkényi: Heves vármegye története II.,214.o.)

¹¹ Breznay István: Eger története a XVIII. században. I-II. Eger, 1933

¹² Lásd Ringelhann Béla: a Borsodi Orvosi Szemlében megjelent összeállítását (279.o.)

¹³ Szelestei N. László: 18. századi tudós világ I. – Perliczi János Dániel (1705-1778). In: OSZK Évk. (1974-1975, szerk. Németh M., Budapest, OSZK, 1978, pp407-437. Perliczi János Dániel a királynőhöz intézett emlékiratának teljes szövegét egy Magyarországon felállítandó orvosi főiskola ügyében közli Linzbauer Xaver Ferenc (Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae 1852: II: 270-277), Herczeg Árpád az Orvosi Hetilap 74. évf. 6-ik számában 1930-ban és Ernyey József a Magyar Gyógyszerészettudományi Társulat Értesítő 5. számának 481. oldalán 1935-ben; lásd: Magyary-Kossa: Magyar Orvosi Emlékek III: 145:381). Perliczi terve szerint az orvosi iskolát Pesten kellett volna felállítani, míg Perbegg József Károly egészségügyi tanácsos szerint Nagyszombatban. Perliczi még megélte az orvosi kar felállítását Nagyszombatban, sőt az egyetem Budára való áthelyezését is 1777-ben.

¹⁴ Markhót Ferenc „a Nyitra vármegyei Vittenc nevű községben született valamikor 1718 táján. A Bolognai Egyetemen, a kor egyik legjelesebb felsőoktatási intézményében végzett mint fizikus-orvos. Ezután Nagyváradon állt munkába, mint Bihar vármegye tisztii főorvosa, és emellett elnyerte Forgách Pál váradi püspök udvari orvosának tisztét is. Orvosi tudása messze földön híressé tette. Tevékenységére fölfigyelt Barkóczy Ferenc egri püspök is, aki 1758-ban Egerbe hívta. Markhót ott

nem csupán Heves és Külső-Szolnok vármegyék tisztí főorvosa lett, de a püspök és a papnevelő intézet orvosa is. Tudományos munkásságának középpontjában az egri termálvíz gyógyhatásának kimutatása állt. A helytartótanács 1762-ben elrendelte, hogy az ország valamennyi megyei főorvosa kutassa fel és írja le a megyéjében található ásvány- és gyógyvizeket. A jelentések közül magasan kiemelkedett Markhót doktor munkája, ami kor színvonalán élenjáró tudományos értekezés volt. Úgy vélte, a gyógyhatása annak köszönhető, hogy a fürdővízben oldott ásványi anyagok, az ún. „eláterek” felfrissítik a testnedvek részecskéinek tétlenségét, lanyhaságát. Önmaga és kollégái praxisának tapasztalataira támaszkodva lelkiismeretes és rendszeres vizsgálatokkal tisztázta az egri hévíz gyógyászati alkalmazásának lehetőségét. Kimutatta a parádi timsós vizek gyógyhatását is. 1769. november 25-én nyitotta meg Egerben, az irgalmas barátok kórházában az első hazai

orvosiskolát. A Schola Medicinalisnak a nyitó tanévben tíz hallgatója volt. Orvosképzési elvének a maga korában kimagasló voltáról tanúskodik, hogy a hallgatók nem csak elméleti képzést kaptak, de tudásukat Boerhaave szellemében gyakorlattal is fejlesztették; így vált iskolája a klinikai rendszer korai előfutárává. Mária Terézia 1772-ben megtiltotta, hogy az iskola doktori oklevelet adhasson ki. Ezért az intézményt 1775-ben be kellett zárni, de az itt végzett medikusok a Nagyszombati Egyetemen csak csekély utótanulmányok után megkapták az orvosi diplomát. 1775 után Markhót öt évig behatóan foglalkozott a kirurgusok, és a bábák oktatásával. 1779-ben három

tanulni vágyó fiatal jelöltet sebésmesterré nyilvánított, miután anatómiából, szülészetből és

sebészetből levizsgáztatta őket. Élete vége felé kötelességmulasztással vádolták, állásából elbocsátották. Megyei írnokként tengődött haláláig” (szó szerint átvéve a Wikipedia Lexikonból 2020 október 20-án) 10-11. ábra). Markhót Ferenc hiteles arcképe nem maradt fenn; emléket az egri Megyei Kórház kertében felállított szobra (10. ábra) és hajdani egri háza (11. ábra) őrzi.

10. ábra: Markhót Ferenc mellszobra az egri Megyei Markhót Ferenc Kórház kertjében (Wikipedia, letöltve 2020 november 20)

11. ábra: Markhót Ferenc hajdani egri háza (Wikipedia, letöltve 2020 november 20)

¹⁵ Lásd: Breznay Imre: Eger. Gyöngyösi Ujság 71. évf.

1935 márc. 7, Mayer Ferenc Kolos: Orv. Hetil. 1926, 583.o. és Ernyey József: Orv. Hetil. 1927. évf. 7. számát).

¹⁶ „Whether this (t.i. az egyetem) was founded with the benevolent design of serving as a nursery for the mind, where youth might be taught how to attain their own happiness and forward that of society, and where budding genius might be fostered. (...), or whether with the sinister design of increasing the demand for its founder's monopolized wines, by a greater population, as some think; it is no less a princely building, and has the requisites for a university. The professors are well accomodated, the lecturing-rooms are very good, and the chapel, library, and the hall for the public disputations and for conferring academic honours, very elegant. The painted ceilings of the two last are, in my opinion, very fine. That of the library represents the Council of Trent, where the bishop has shown his uncharitable bigotry by bringing down from heaven lightning to strike the heretical writing. On that of the hall, the Sciences are allegorically represented. They have both an admirable effect, and are far beyond many I have seen of great fame: I think they are superior to any I saw in Italy. The painter was a native of Hungary, and had studied at Vienna: he is since dead. The university is provided with an observatory, and the instruments are from London. A quadrant alone costs fifteen hundred guineas. How common it is for men to be scrupulously exact in the performance of religious trifles, and yet to be negligent in the discharge of important moral obligations! Will it be believed that the man who had nearly been prosecuted by the crown for severities shewn to his peasants, should have had scruples about the propriety of buying these instruments in England, because we are heretics? Yes, I was told that he went so far as to send to Rome to know what he ought to do. – Relata refero – Se non è vero è bon trovato.” (idézi Magyar-Kossa a Magyar Orvosi Emlékek IV. kötete 169-171. oldalán 1940-ben)

¹⁷ Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár orvosi könyveinek katalógusát utóljára Gál Tibor állította össze és publikálta 2010-ben. Az orvosi könyvek listája felöleli a görög-római, arab, a keresztény középkor és az újkori klasszikus szerzők szinte valamennyi fontos alkotását.

¹⁸ Lásd a Markhót Ferenc Kórház 250 éves jubileumán tartott előadások anyagát a Markhót Ferenc Kórház és Rendelőintézet internetes portálján: <https://www.mfkh.hu/index.php?did=4>

¹⁹ Evlija Cselebit idézi Magyar-Kossa Gyula a Magyar Orvosi Emlékek III. kötetében (396.o.: 1419). További információt lásd: Dr. Szabó Attila: Fürdők, gyógyvizek Egerben és környékén (www.gyogyszeresztortenet.hu)

²⁰ A hazai balneológia újabb fellendülése a XVIII. században kezdődik az ásvány- és hévizek kémiai analízisével; ebben az időben több doktori értekezés foglalkozik a fürdővizek vegytani összetételével és a balneoterápiával. Kiépítik és felújítják a régi romos fürdőházakat és a fából ácsolt házakat kőépületekkel helyettesítik. Királyi rendeletek szabályozzák a városi közfürdők működését. Mária Terézia az ásványvizek nagy gazdasági és közegészségtani jelentőségét felismerve 1762-ben elrendeli a Habsburg birodalomban található ásványvizek „a kincstár terhére végzendő” elemzését és dokumentációját, amelyet Wesszprémi István a királynő kérésére 1799-ben összeállít. Majd 1812-ben Kitaibel Pál javaslatára összegyűjtik a hazai hévforrásokra vonatkozó adatokat. A fürdőtán, a balneológia további fejlődését jelentősen növelte a gyógyforrások és gyógyfürdők és az ivókúrák növekvő népszerűsége a jobbmódú polgárság körében és a mélyfúrásokkal feltárt termálvizek valamint a skandináv fürdőkultúra, a szauna, hőlég-, hőkamrák és a már a római időben is ismert hidegvizes medencék (frigidariumok) használata (Bővebben lásd: Benczúr Gyula: A fürdés története, Budapest, 1938 és Dr. Szabó Attila: Fürdők, gyógyvizek Egerben és környékén (www.gyogyszeresztortenet.hu letöltve 2020 október 25)).

²¹ Evlija Cselebi török világutazó Magyarországi utazásai 1660–1664, 1664–1666 (I.-II. rész; fordította és jegyzetekkel ellátta Karácson Imre. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1904–1908; in: digitalia.lib.pte.hu. [2018. augusztus 10-i dátummal az eredetiből archiválva])

²² Az Egri Főkáptalan és az Egri Érsekség Levéltárában fellelhető térképek a fürdők megjelölésével a XVIII.-XX. században készültek (<https://hungaricana.hu/hu>)

²³ A rádióaktív radonnak a balneoterápiában gyulladáscsökkentő és az endogén endorfin szint emelő tulajdonságot tulajdonítanak.

²⁴ Az „egri víz” (Spiritus Agriensis) több gyógy- és fűszernövény: a fahéj, mirha, levendula, rozmarin és zsidótömjén (Styrax calamita) kalium karbonáttal együtt spiritusszal vegyítve maceratio után desztillálva készült és mint carminatívumot elsősorban „gyomorerosítónak” használták (Sugár István: Az „Egri víz” története. Orvostört. Közl. 89-91 (1980) 194-206)

Forrásmunkák: Udvardy László: Az Egri Érseki Líceum története 1740-1896. Eger, Érseki Líceum Nyomdája, 1898; Eger in der Wikipedia, Mayer Ferenc Kolos: Az orvostudomány története orvosok és a kulturtörténelem művelői részére. Budapest, Eggenberger Könyvkereskedése, 1927, 286 o. (hű hasonmás kiadása 1988-ban jelent meg); Breznay Imre: Eger története a XVIII. században. 1-2. kötet, Eger, Egri Nyomda Rt, 1933; Ringelhann Béla: Az első magyar orvosi iskola (Orvosok Lapja, 1948. 15. sz.); Ringelhann Béla: A magyarországi kórházak a XVIII. században, különös tekintettel az egri kórházra. In: Borsodi Orvosi Szemle 1 évf. (1956) 2. szám, 271-280.o., Ringelhann Béla, Soós Imre: Az Egri Megyei Kórház elődeinek vázlatos története. Emlékkönyv az Egri Megyei Kórház 10 éves évfordulójára. Eger, 1960; Ringelhann Béla: Emlékezés az első magyar orvosi akadémia működésére: a Markhót- emlékérem alapítására (Orv. Hetil. 1960); Ringelhann Béla: Eger. Megyei Kórház, 1960, 7-52.o.; Ringelhann Béla-Soós Imre: Adatok az egri orvosi iskoláról, kezdeményezőjének és tanárának, Markhót Ferencnek működéséről. Orvostört. Közl. 27 (1963) 129-138; Soós Imre: Az egri egyetem felállításának terve (1754-1777). Egri Tanárképző Főiskola Tud. Könyvtára, 5 (1967) 303-321; R. Harkó Vilmos: Az orvosképzés és az Egyetemi Könyvtár 1770-1867. Az Orvosi Könyvtáros, 2 (1970) 159-172; Szelestei N. László: 18. századi tudós-világ I. – Perliczi János Dániel (1705-1778). OSZK Évkönyve 1974-1975, szerk. Németh M., Budapest, OSZK, 1978, 407-437; Sugár István: Az „Egri víz” története. Orvostört. Közl. 89-91 (1980) 194-206; Sugár István: Az egri fürdőkultúra története = Eger gyógyvizei és fürdői. Eger, Eger Város Tanácsa V. B. Műszaki Osztály, 1983, 109-229.o.; Antalóczy L: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története. Eger, Főegyházmegyei Könyvtár, 1996; Vida Mária: Patikamúzeumok – Műemlékpatikák Magyarországon. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, 1996, 94-98.o.; Schultheisz Emil: A hazai orvosképzés története a nagyszombati orvosi kar felállításáig. Orvtört. Közl. Supplementum 21 (1997) 185-195; Bitskey István: Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban. Eger, Heves Múzeumi Szervezet, 1997 (Studia Agriensia Nr. 16); Grynaeus Tamás: Szent Antal tüze. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002; Kaiser Ottó, D. Szabó Ede: Eger, Budapest, Novoprint, 2003; Kapronczay Károly: Orvosi művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, Semmelweis Könyvkiadó, 2007; Bodosi Béla: Az egri líceumi iskolák. Eger, Líceum, 2008; Gál Tibor: Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár orvostudományi könyvei. In: Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat vol.1 (2010), Nr.1, pp 119-153; Lipp Mónika Mária: Az egri Irgalmasrendi kolostor, templom és kórház XVIII. századi berendezése. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténet és Művelődéstudományok Doktori Iskola, 2012, 61-72.o.; The Convent, Hospital and Church of the Brothers Hospitallers in Eger in the 18th Century. In: Gunda Barth-Scalmani, Joachim Bürgschwentner, Matthias König, Christian Steppan, Hrsg.: Research Workshop: The Habsburg Monarchy in the 18th Century. Das Achtzehnte Jahrhundert und Österreich, Bd. 26, Verlag Dr. Dieter Winkler, Bochum, 201, pp103-115; Lipp Mónika Mária:

Művészek, patikusok, betegápolók: az egri miseriek a XVIII. században. Heves Megyei Levéltár közleményei, Nr.17. Eger, 2013 (27 oldal); Héczey-Markó Ágnes: Az egri volt Irgalmasrendi templom és kolostor és a mai Markhot Ferenc Megyei Kórház műemlék épülete. Műhelytanulmányok a Műemléki Topográfiához, 4. füzet. Székesfehérvár, Enigma Kiadó, 2016 44 o.; Bartók Béla, Makai János, Nagy Andor: Az egyetemi tervektől az egyetemmé válásig. A Líceumhoz kötődő egri oktatás története. Eger, Líceum Kiadó, 2019)